

Становище

за дисертационния труд на Мила Петрова Минева
„Визуалното конструиране на социалистическото потребление”

за присъждане на образователно-научната степен „доктор”
в професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за
културата, 05.11.01 Социология

от доц. д-р Меглена Иванова Златкова,
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, катедра „Етнология“

Със заповед № РД 38 – 717 от 22. 11. 2016 г. на Ректора на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема *„Визуалното конструиране на социалистическото потребление”* за придобиване на образователната и научна степен ‘доктор’ в професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, докторска програма по социология.

Автор на дисертационния труд е Мила Петрова Минева от Софийски университет „Св. Климент Охридски“, катедра „Социология“.

В дисертацията си *„Визуалното конструиране на социалистическото потребление“* Мила Минева приема предизвикателството да изследва и анализира дискурсивното конструиране на консумативната култура на социализма, с което тя успешно се справя. Докторантката е един от първите изследователи на образите на потреблението през социализма в България, а трудът и е зрял и приносен. Тя внимателно, прецизно, задълбочено и последователно изгражда интердисциплинарно поле, съчетаващо областите на историческата социология, социологията на културата, изследванията на потреблението и на визуалната и градска социология, в което оглежда изследователския си обект – умение, което изисква компетенции в няколко полета, а бих добавила и талант за синтез.

Дисертацията на Мила Минева е с обем 223 страници, структурирани в увод, пет глави, заключение и библиография. Използваната литература съдържа 162 заглавия на български и английски език и 62 архивни източника. Тук бих отбелязала, че в текста са „вплетени“ като неизменна част от съдържанието и визуални образи на потреблението – кадри от кинопрегледи, снимки от списания, карикатури, сайтове и др., които не са „илустрации“, а едновременно и архив, и аргумент от анализите ѝ.

Актуалността на изследвания от Мила Минева проблем е заявена още в увода (да се проблематизира социализма през потреблението, но от гледна точка на настоящето) като тази проблематизация се аргументира, допълва и развива последователно във всяка една част от дисертацията ѝ. Започвайки с формулираните в увода въпроси: „ако няма потребители по времето на социализма, то как те се раждат и превръщат в самоочевидност

веднага след края на режима; дали не се е конструирала някаква специфична „консумативна култура” и как можем да я мислим (стр. 5), авторката преминава през методологическите и теоретични основания на проблема за консуматорската култура и вкореняването на политическото (проекта на Модерността) в образа на консуматора, за да го впише в социалистическия проект като едновременно модернизационен и егалитаристки и завършва с образите **на** и разказите **за** предметно-вещния свят на социализма като специфична форма на носталгия, конструиран чрез интернет сайтове и групи, книги и албуми и др. Изследването на „употребите на социализма“ днес служи „на актьорите като оразличаващи практики, като репертоар за сглобяване на цялостен биографичен опит, като ресурс за конструиране на общност, като различен език за критика на настоящето“ (стр. 205).

Искам да подчертая личния принос на Мила Минева като актьор в конструирането на това специфично поле и представяне на изследователската проблематика в научни дискусии. Позицията ѝ е на изследовател и анализатор с ясно заявена и методологически търсена и удържана биографична авторефлексивност спрямо „социализма“. Макар и формулирана в бележка под линия, смятам за важно да подчертая, че тази позиция на времево съизмерване докторантката запазва при прилагането на различните теоретични перспективи и видове анализ: „Тук трябва да направя лично отклонение – като казвам, че го разпознаваме като социализъм имам пред вид, че аз го разпознавам като социализъм, а по ирония съм част от това поколение, към което са таргетирани тези реклами; тогава разпознаването може да е просто хващане в клопката на рекламата“ (стр. 184).

Основната хипотеза на дисертацията, „че социализмът произвежда потребители, отвъд чисто икономическите логик и ресурси, с които разполага, за да удовлетвори консумативните желания, които конструира“ (стр. 8) Мила Минева развива в анализа си в четири глави. Тя разглежда зараждането и (дискурсивното) конструиране на образите на потреблението „като вкореняване на големите идеи на модерността във всекидневните практики на хората“ (стр. 8). Структурата на дисертацията следва логиката и целта на изследването, насочено към изучаване на „изказванията за потреблението“ чрез взаимното оглеждане на: социализма в модерността и на пост-социализма като наследяване на потреблението и носталгично конструиране на общност в света на „соц-а“. Изследователските задачи на дисертацията са насочени да се решат няколко методологически противоречия, с които докторантката успешно се справя, поставяйки и ограничения на анализа си. В първа глава „Консумативната култура – изследователски ориентири“ тя прави и първите теоретични приближения към потреблението като „фокусира разказа върху производството на потребители“ (стр. 5) и удържа взаимосвързаността на консумацията и политическия проект. Именно в тази част Мила Минева успява едновременно да релативизира консумацията, но и да я контекстуализира, което ѝ помага да избегне клопката на екзотизирането на българския социализъм, от една страна, но и на есенциализма и универсализма, от друга, чрез представяне на научния дебат в изследванията на потреблението, „раждането на консуматора“ и на консуматорската култура. Тази глава е и теоретичната рамка, в която докторантката

поставя ограничаване на разбирането за консумацията до полето на социологията на културата, което методологически задава хоризонтите на анализ на образите в следващите три глави, а именно „Градът като сцена на консумацията“, „Консумативна култура със социалистически стил“, „Хладилници и бръмбари или по границите на „нормалното“ потребление“ и „Етикет „носталгия“ или присвояването на социалистическото потребление“.

В тези глави тя проследява генеалогията на социалистическото потребление като изследва значими образи, позволяващи да се улови „ансамбълът от изкази“ и „културните репертоари“, които овладяват потреблението и нормализират потребителя. И тук искам да обърна внимание на още две постижения на дисертацията.

Първото е конструирането на архива, с който Мила Минева работи, а именно – течения на вестници и списания (напр. списания „Жената днес“ и „Лада“, вестник „Стършел“), колекции от пощенски картички и албуми, седмични кинопрегледи, но и текстове, които са самоописание на социалистическото потребление – наръчници за реклама, документи и решения от конгреси на БКП, документи за дейността на ОФ, етнографски и социологически проучвания и др.).

Доколкото ми е известно, засега няма друго изследване, което да интерпретира визуалните репрезентации на социализма чрез потреблението, формите на изказване на консумацията, анализ на текстови, фото и кино образи във всичките техни сложни взаимоотношения на идеологическо конструиране, иносказателност и комуникация с публиката. Мила Минева разпластява различните нива на действие на различните институционални дискурси, с чувствителност към историко-социологическите аспекти и противоречия на периода на социализма. Поставени в списък, тези източници изглеждат доста всеобхватни и трудни за организация в единно изследване, но авторката успешно ги интерпретира като удържа идеологическите конструирания на потреблението и потребителя, чрез които подлага на анализ „скритите“ неравенства на обществото на социализма и специфичното двойствено отношение на социалистическата държава към социалистическия бит и културните форми на социалистическата консумация.

Ще открия и още едно постижение на дисертационния труд – през дискурсивните конструирания на консумацията, Мила Минева прави социологически анализ на консуматора или потребителя като произведен, въобразен и произвеждащ. Съсредоточавайки изследването си върху „идеологическото формиране на потреблението като легитимна публична практика, така и върху идеологическото описание на бита като определен от някакви потребителски практики и стоки (стр. 105), авторката умело обглежда нормализирането на потребителя през различни дискурси – теоретични текстове, естетическо-възпитателни материали от списанията, дидактично назоваване на идентичности от дикторския глас от кинопрегледите и иносказателното описание на потребителя в карикатурите. Тук бих отбелязала прецизните и задълбочени анализи на „града като сцена и витрина“, „правилния купувач“, „правилния бит“, „всестранно развитата личност“, „еснафът“ (стр. 62–175), които уплътняват картината на визуалните образи на потреблението през социализма. Приносен за разбирането на обществото на

социализма е и изводът, че чрез потреблението се договарят граждански права и, че „още по-важно, тъкмо през критиката на определени потребителски практики се оказва възможно да се критикуват определени социални групи – тези, които имат привилегии, схващани като нелегитимни още по времето на социализма“ (стр. 178).

Бих искала да задам и един въпрос. Мила Минева ограничава труда си до репрезентациите на консумацията, като възможни, а не като реални потребителски практики и въз основа на тези анализи тя изказва тезата, че „частното потребление, макар и формално, има пазарен характер; дефицитите (а не стокооборотът) предполагат развиването на стратегии отвъд пазарните транзакции, които още по времето на социализма се мислят като нелегитимни (като „връзки“, „малка правда“, „привилегии“)“ (стр. 95), а от друга страна, именно конструираната през социализма консуматорска култура се трансформира след 2000 г. като стремеж към общност, обединена от „соц носталгията“. Какви са формите на неравенство, заложи в конструираните образи на „соц-а“ и дефицитите, които се компенсират и дали и как чрез стоките и консуматорските практики, които „се припомнят сега“ се възпроизвеждат и стратегии за набавяне на социален и символен капитал, чрез който „потребителите“ и „производителите“ на „соц носталгията“ да се включват в желани общности?

Докторантката познава и работи с впечатляващ брой изследвания и публикации за потреблението и социализма на български и чужди автори, но умело очертава своето поле на анализ и самата тя задава своя специфична и приносна гледна точка. Резултатите от изследователските си търсения и решения публикува и представя в престижни издания на български, английски и немски език, в множество научни форуми и в преподавателската си работа.

Авторефератът коректно отразява логиката и съдържанието на дисертацията, а приносите са ясно и точно открити, приложен е и списък с публикации по темата.

Накрая ще повторя, че дисертационният труд на Мила Минева „*Визуалното конструиране на социалистическото потребление*“, разработва актуален и значим проблем, има приносен характер в изследванията на потреблението и социализма и пост-социализма и е част от научния български и международен дебат. Горещо препоръчвам текстът да бъде публикуван като монография и да достигне до по-широк кръг читатели.

Заключение: Като имам предвид посочените приноси, качествата на научния труд и зрялост, убедено препоръчвам на членовете на научното жури да вземат решение за присъждане на научната и образователна степен „доктор“ по социология на Мила Петрова Минева.

28. 12. 2016 г.

Изготвил становището:

Гр. Пловдив

(доц. д-р Меглена Златкова)